

HZ. MEVLÂNÂ VE DİNLER

Doç. Dr. Mehmet AYDIN

Büyük İslâm mutasavvıfı ve Türk düşünürü Hz. Mevlânâ'yı anlamak ve onun düşüncelerini şerh etmek hiç te kolay bir iş değildir. Çünkü O, bazan çok açık konuştuğu gibi, çoğu kerre de hikayelerle, mesellerle, efsanelerle, rumuzlarla konuşur ve yazar. Anlatmak istediğini, mecazlarla dolu felsefi ve mistik tasvirlerle ifade eder. «Bütün bunlar Mevlânâ'nın eserlerinin içinde, gevşek bırakılmış, ince fakat eserin muhtelif kısımlarında istikâmet gösteren bir iplik gibi kendilerini hissettirirler.»¹ Fakat ortaya koyduğu düşünce âlemi, ifade ettiği yüksek hisler, göz kamaştıran, değişik ve insanın ruhuna ferahlık veren tasvirlerin bolluğu, eserin ihtişamlı güzelliğinin söz götürmez amilleridir.

Von der Porten diyor ki: «Bir sihirbazın değneğini takip eder gibi insan, Mevlânâ'ya kapılmaktan kendini alamaz. Bizi yedi kat gökten geçirdikten sonra, ışığa ve bütün âlemi kaplayan düşünceye ulaştırır.»²

İşte Hz. Mevlânâ bütün âlemi kaplayan bu ulvî düşünceyi ifade edebilmek için yer yer Hint ve Yunan kültürlerinden rumuzlar almış, Neo plotonizmin, idéalizmin, penteizmin, irrationalizmin ve hatta hümanizmin kapılarını çalmıştır. Çünkü büyük mutasavvıflar, felsefi ruh satisfactionunu, avamî din anlayışından elde edemezler.³ Bunlar büyük meçhule, yalnız realitenin hudutlandığı akıl kudreti ile değil; ruhlarının bütün fakülteleri ile, top yekûn harp açan insanlardır. Onlar, bu ruh kudretlerinin heyeti mecmuasının, meçhule yürümekte gösterdiği başarıya, keşif derler.⁴

İşte Hz. Mevlânâ bu keşif yolunda herşeyin «özü» ile meşgul-

(1) Haydar Bammate, *Visages De l'islâm*, Paris 1958, s. 249.

(2) Walter Von der porten, *Aus dem Kohrflötenbuch der Scheich Dscheal ed-Din Rumi*, Iteller, 1930.

(3) Prof. Dr. A. Nihat Tarlan, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, İst. s. 21

(4) a.g.e., s. 22.

dür. O kabuğa değil, öze bakmaktadır. Lafızların değil, mânânın peşindedir. Mevlânâ'ya göre özü görmemek, bir şaşılıktır.⁵

Bunun için Mevlânâ'nın dini, kalbin dinidir. Dinî hayatın temeli, insan varlığının esrarlı derinliklerinde, iradesinin ölçülmez hareketlerinde ve hassasiyetindedir.⁶ Mevlânâ, tüm dinî sistemlerin gi-diş tarzında ihtilaf etmelerine rağmen, hakikatinde aynı hedefe yö-neldiklerini söylemektedir.⁷ «Cümle âlem halkının meyli, seni bilse-ler de, bilmeseler de, ebediyetlere kadar hep sanadır.» der.

Hız. Mevlânâ dış görünüşlere önem vermez. Dış görünüşler, Mev-lânâ'nın hiddetini tahrik eder. Hız. Musa ile bir çoban arasında ge-çen olay, bunun açık bir örneğidir: Hız. Musa bir zavallı çobanı, dua ederken, Allah'a karşı takındığı kaba tavırlar sebebiyle azarlamıştı. Allah, bu münasebetle Hız. Musa'ya hitap ediyor ve şöyle diyor: «Ben herkese bir tabiat verdim. Herkesin maksadını anlatmakta, kendi-ne göre bir üstübu vardır. Onun için, Medih ve Sena ifade eden ke-limeler, senin için bir hakaret mânâsı taşıyabilir. Hintlilerin ifade-leri başkadır, Sintlilerin ki başka. Onların duaları ile temizlenen ben değilim, onlar benim şan ve şerefimi yükseltmek için saçtıkları incilerle kendilerini temizlemiş oluyorlar. Biz, kelimelere ve dillere bakmayız, Biz ruha ve ruhun hâllerine bakarız. Biz, işlediği günah-tan nadim olup olmadığını anlamak için, kalbe bakarız, isterse dilin söylediği sözler çok kötü olsun. Çünkü kalb cevherdir, söz arazdır. Araz tâlidir, cevher gayedir. Artık formüller, bu mecazlar, bu şart-lar yeter olsun. Ben bir alev istiyorum, bu çobandaki gibi canlı bir alev. Ey Musa, ruhunda bir aşk ateşi yak, baştan aşağı her yanı tu-tuştursun, fikri ve ifadeyi...»⁸

Mevlânâ, İslâm'ın engin toleransını ilâhi aşkla süslemiş, onu tüm hayatının ışığı yapmıştır. İnsanı, bunun için sevmiştir. Bunun için, ırk, renk, dil ve hattâ din farkı gözetmeden insana elini uzatmıştır. Kendisini ziyarete gelmek isteyen padişahlara, kapısını kapadığı hâlde, namsız, nişânesiz insanlara gönlünü vermiştir. Menakıp ki-taplarında şöyle bir olay nakledilir :

Hız. Mevlânâ'yı görmek için Konya'ya gelen büyük bir papaz, maiyeti ile yolda giderken ona rast geliyor. Hürmet ederek huzu-

(5) Mevlânâ, Mesnevî, Abdülbakî Gölpınarlı, İst. 1973, I, s. 172.

(6) Visages de l'islam, s. 251.

(7) Mesnevî, I. s. 49.

(8) Mesnevî, II, B. 1755 vd.

runda eğiliyor. Mevlânâ da aynı hürmetle mukabele ediyor. Papaz, her başını kaldırdığı zaman, Mevlânâ'yı aynı ihtiram vaziyetinde görüyor. Nihayet bu tevazu karşısında hayran kalıp müslüman oluyor. Mevlânâ eve döndüğü zaman oğlu Sultan Veled'e şöyle diyor:

«Bir papaz, tevazu faziletini elimizden almak, o yolda bize galip gelmek istedi. Allah'a şükür biz onu mağlûp ettik. Çünkü tevazu ve hılim müslümanların şiarıdır.»

Mevlânâ herkesi Allah'ın kulu olarak seviyordu. Çünkü Mevlânâ'ya göre insan, Allah'ın cemalinin aynasıdır. Bunun için Mevlânâ insanı seviyor ve onda ilâhi varlığı seyrediyordu. Onun nazarında Yahudi, Hıristiyan değil, sadece insan vardı. Bir gün vecd içinde semâ ederken bir sarhoş hıristiyan meclise gelir. O da semâyâ girer. Sarhoş olduğu için, bazı ölçüsüz hareketler yapar. Dostları, bu sarhoşu çekerler ve azarlarlar. Mevlânâ semâyâ bırakır, «yapmayınız, o şarap içmiş, siz mi sarhoş oldunuz,» der.

İslâm'ın tolerans atmosferinde herkesi kabul eden Mevlânâ'yı, İslâmî kayıtların, İslâmî hudutların dışında değil; İslâm'ın engin toleransı içinde değerlendirmemiz gerekir. Onun çağıracağı dergâh, İslâmîdir. İslâm dini ümitsizlik dini değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de «Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin»⁹ buyurulmuştur. Mevlânâ'nın çağrısında da Kur'anî imaj işlenir. İslâm, son çağrıdır. Tüm insanlık, ırkı, dini, rengi, dili ne olursa olsun, Mevlânâ'nın çağıracağı bu dergâha davetlidir. Yaşama sevinçlerini kaybedenler, hayata küsenler, tövbesini bozanlar bu İslâmî dergâhta yeni ümit ışıklarına daima nail olabilirler. Hz. Mevlânâ bu davetiyle, insan kitlelerini parçalayan, insan gönüllerinin öze ulaşmasını engelleyen tüm bağların koparılmasını istemekte ve tüm insanlığı en iyiye, en doğruya, yegâne gerçeğe çağırmaktadır.

Hz. Mevlânâ bu çağrısıyla Kur'anî imajlara yer verir. Kur'an-ı Kerim'de de, putperestlere, mecusilere, kâfirlere ve diğer inanç sahiplerine, Allah'ın gönderdiği hakikâtlere inanmaları istenmemiş midir?

Hz. Mevlânâ'nın Hümanizmasını, bu engin İslâm toleransı içinde düşünmek zorundayız. Yoksa Mevlânâ'yı «İslâm Dini» üstü bir kişi olarak kabul etmek zorunda kalırız ki bu, Mevlânâ'nın bizâr olduğu bir noktadır. Mevlânâ «Bir ayağımla sağlamca ŞERİAT üs-

(9) ez-Zumer, 53.

tünde durduğum hâlde, öteki ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum,» derken bile, İslâmî kayıtsızlığı kabul etmiyor. Sağlamca İslâmî prensiplere bağlandıktan sonra, tüm bu inanç sahipleriyle temaslar kurduğunu, yetmiş iki millete «kendi sırrını» açıkladığını haber veriyor.¹⁰

O halde Mevlânâ'nın hümanizması İslâm'ın evrenselliğinden ve engin toleransından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ felsefesinin, onun geniş müsamahasının, fevkalâde coşkunun, vecidli cezbâ hâlinin, kemâle ulaşan irfanının kaynağı, işte burasıdır.

(10) Mevlânâ, Konya 1983, s. 66.